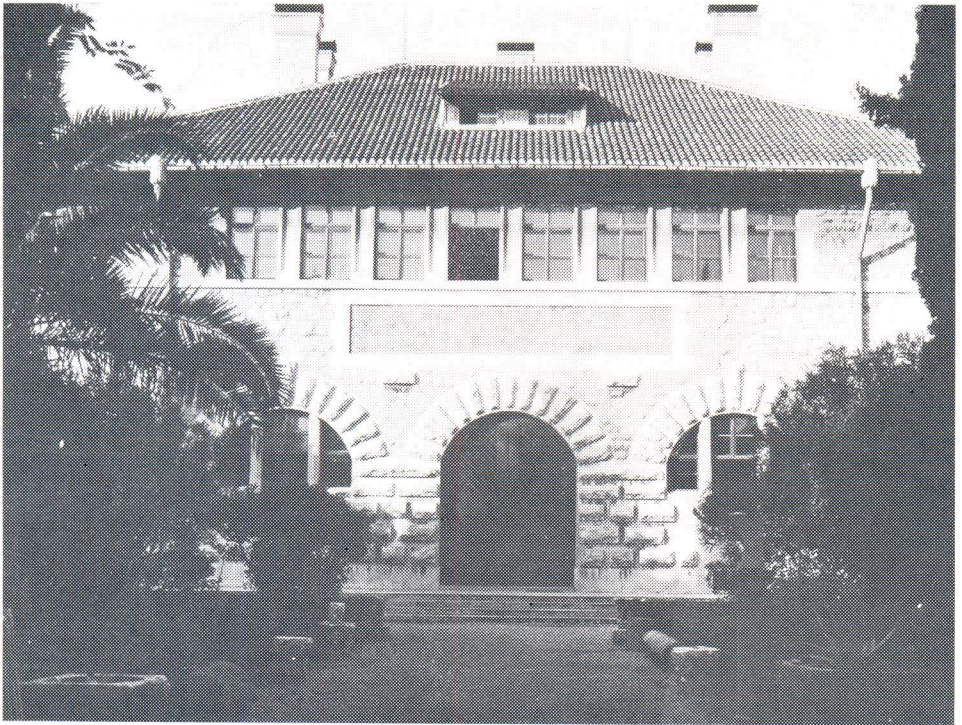

Željko Rapanić

U POVODU 160-GODIŠNJICE ARHEOLOŠKOG
MUZEJA U SPLITU

ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU, utemeljen 1820. god. — najstariji muzej u Jugoslaviji. Posjeduje bogati fond s predmetima iz prehistorije, iz doba grčke kolonizacije Jadrana, rimskog, starokršćanskog perioda te ranog srednjeg vijeka pretežno s područja srednje Dalmacije odnosno Solina

— rimske Salone. Izuzetno je značajna zbirka kamenih natpisa iz Salone (preko 6.000), jedna od najvećih uopće, zatim zbirke grčke helenističke keramike, rimskog stakla, zemljanih svjetiljki (lucerne), koštanih predmeta i gema. Muzej čuva i veliku zbirku antičkog i srednjovjekovnog novca.

U okviru Muzeja postoji i velika stručna biblioteka s arheološkom literaturom od oko 30.000 svezaka i posebnom cjelinom »Dalmatica« — knjige, brošure i časopisi s tematikom vezanom uz prostor Dalmacije — te velikim brojem arheološke periodike (oko 12.000 svezaka). Muzej izdaje od 1878. god. vlastiti stručni časopis »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku« (prije: *Bulletino di archeologia e storia dalmata*). Arheološki muzej je u toku dugogodišnjeg postojanja bio nosilac mnogih arheoloških istraživanja, posebno u Saloni, zatim na otocima srednje Dalmacije (Visu, Hvaru, Braču), u Dalmatinskoj zagori, Naroni (Vidu kod Metkovića) itd. Svjetski ugled pribavio mu je dugogodišnji ravnatelj don Frane Bulić, posebice poslije održavanja I međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju (Split—Solin 1894. god.). Uz Arheološki muzej u Splitu bili su vezani i počeci arheološke znanosti u nas, a posebno u Dalmaciji kao i velik broj stručnih i znanstvenih kadrova. Danas je jedna od najaktivnijih arheoloških institucija u SR Hrvatskoj.

Stotinu i šezdeset godina kontinuiranog rada jedne muzejske ustanove je činjenica koja nedvojbeno zaslužuje izuzetnu pažnju i u širim razmjerima, a ne samo u lokalnim ili nacionalnim. To je svakako kvalitet kojim bi trebalo da se ponosi svaka kulturna sredina. U slučaju Arheološkog muzeja u Splitu taj kontinuiran i bogat rad pokazuje se još značajnijim ako se zna da je on nastavak i rezultat duge, stoljetne tradicije pojedinačnog sabiranja i čuvanja spomenika prošlih vremena, koja se počela javljati u humanističkim pobudama Splićanâ Marka Marulića, Dmine Papalića i drugih njihovih suvremenika. Sve to na svoj način ukazuje na spomeničko bogatstvo ovoga kraja, gdje je od najdavnijih vremena intenzivan život nagonio ljude da stvaraju materijalne, a onda i duhovne vrijednosti po kojima danas ocjenjujemo značaj regije i čitave nacije.

Nema sumnje da je za nastajanje, razvitak i značenje splitskog Arheološkog muzeja jedan od glavnih uvjeta, osobito u prvo vrijeme djelovanja, bilo postojanje dvaju spomenika svjetskog značenja: antičke Salone i palače cara Dioklecijana. Salona je bila tada od fundamentalne važnosti za rast zbirki i samog Muzeja, a nešto poslije i za njegov svjetski ugled. Palača je, s druge strane kao sinonim Splita, svojom monumentalnošću i izuzetnošću u cjelokupnoj graditeljskoj baštini kasnog carstva, doprinosila svjetskom glasu i splitskog Muzeja koji je u njezinoj sjeni polako rastao.

Estetski, znanstveni i muzeološki nazori tih prvih vremena kretali su se na periferiji Winckelmannovih ideja o grčkoj i rimskoj antici koji su do nas doprli sa stanovitim zakašnjenjem, pa su se zato tek u slijedećem razdoblju, potkraj prošlog stoljeća, pojavili poticaji za proučavanjem ostalih razdoblja prošlosti i, konačno, spoznaja o nerazdvojnog sagledavanju cjelokupnog tisućljetnog razvoja života u ovom kraju. Interesi su se tako logično širili i na prehistoriju i na srednji vijek, pa su upravo

u okviru djelatnosti ovog Muzeja i ta dva vida arheološke znanosti dobila prve inicijative i pokazala prve rezultate u proučavanju i istraživanju prošlosti Dalmacije.

Najraniji putopisci, od 15. stoljeća i dalje, koji su prolazili ovim krajevima, bilježili su i opisivali spomenike. Spominju tako uz ostalo i Solin i Palaču, pišu o njihovim pojedinostima i zanimljivostima, da konačno pod konac prošlog stoljeća znanstveno tumačenje zamijeni onaj početni interes polihistora odnosno putopisaca i putnika za kuriozitetima pa tako i za spomenicima. Od zabilješke putopisca do suvremene znanstvene spoznaje i interpretacije spomenika, naravno, velika je razlika. Osim toga putnici (turisti danas) spomenike više razgledaju, a manje objašnjavaju; danas ih obilaze i dive im se s puno znatiželje, budući da se suvremena znanost pobrinula da ih istražuje, objašnjava pa prezentira i tako približi posjetiocu. Naravno da bogati muzeji pri tome imaju isto toliku ulogu kao i neki spomenik u prirodi ili u živom ambijentu grada.

Početak prošlog stoljeća značio je u ekonomskom i društvenom životu Dalmacije produženje baštinjene stagnacije, koju ni kratki boravak Francuza nije mnogo izmijenio. I dalje na periferiji zbivanja, ova pokrajina nije imala mogućnosti ni pobuda da razvije intenzivniji kulturni život. Pa ipak, kao svojevrstan paradoks, u to vrijeme i uz takve prilike društvenih zbivanja, nego poduzetnošću pojedinaca i trenutačnim raspoloženjem austrijskog cara. Iako je, naime, postojala duga tradicija sakupljanja spomenika, poticaj za osnivanje državnog muzeja dao je posjet cara Franje I. Dalmaciji 1818. godine, konkretno Splitu i solinskim spomenicima. Dvije godine kasnije, 22. kolovoza 1820. god. Dalmatinska vlada u Zadru donijela je dekret o osnivanju muzeja starina u Splitu, navješćujući istom prilikom i podizanje zgrade za potrebe te nove ustanove.

Prvi upravitelj novoosnovanog muzeja bio je tada ugledni liječnik Carlo Lanza koji je s francuskom vojskom bio došao u Dalmaciju i tu se nastanio. Naravno, kao liječnik bio je u arheologiji amater, ali je imao solidnu humanističku kulturu. Treba, međutim, istaći da su školovani stručnjaci u oblasti starina i spomeničke baštine malobrojni: tek 60-tih godina osniva se na Bečkom sveučilištu katedra za arheologiju. Glavni Lanzin pomoćnik i prvi suradnik bio je Vicko Solitro, dok su tehničko vodstvo pri iskopavanjima u Solinu i stručni nadzor nad spomenicima bili povjereni istim vladinim dekretom talentiranom mladom arhitektu Vicku Andriću, koji na taj način postaje i prvi konzervator dalmatinskih spomenika.

Kao ustanova Muzej je počeo raditi iduće godine kada je bila dovršena prva zgrada za potrebe Muzeja podignuta uz istočne zidine Dioklecijanove palače, u današnjoj Hrvojevoj ulici. Tada je još područje antičke Salone, a kasnije i srednjovjekovnog Solina, bilo na svoj način i sinonim Muzeja jer se on i osnovao kao »solinski« pa je dugo nosio naziv »Museum archaeologicum Salonitanum«. Te nerazdvojive veze s najbližim terenom ostale su i dalje, premda se djelokrug ustanove s vremenom proširio na mnogo veće područje.

Muzejske zbirke proživljavale su do izgradnje sadašnje zgrade mnoge neprijatenosti. Spomenici su se prenosili iz jednog skladišta u drugo, tako da su do svršetka Prvog svjetskog rata osim u zgradi Muzeja bili pohranjeni na šest raznih mjesta u gradu. Zbog toga su znatno i stradali, a neki su bili i sasvim upropašteni, pa je glasoviti arheolog Theodor Mommsen, kad je šezdesetih godina bio u Splitu, zabilježio u tekstu svoje knjige o latinskim natpisima i ovu impresiju o Muzeju: »Daleko od Muza ovaj Muzej čini se, da je više za to da upropaštava spomenike, negoli da ih čuva«. Na žalost te Mommsenove riječi i danas, poslije više od stotinu godina, u mnogo detalja zvuče aktualno, budući da su spomenici još uvijek izloženi propadanju.

U retrospektivi od stotinu i šezdeset godina djelovanja Arheološkog muzeja u Splitu zapaža se kako je mnoštvo spomenika raslo iz dana u dan, sakupljano najprije pasioniranim radom prvih istraživača, a kasnije sistematskim arheološkim akcijama njihovih nasljednika. Naraslo je tako do te mjere da 1910. god. zbunjuje ministra bečke vlade Engela, koji tadašnjem direktoru Buliću u povodu zahtjeva za podizanjem velike zgrade novog muzeja u koji bi se pohranilo mnoštvo prikupljenih spomenika, uzvraća: »A zašto kupujete toliko kamenja?« To pitanje svojom uvijek, pa i danas često puta aktualnom birokratskom i prakticističkom logikom, koja ukazuje na stalne teškoće s kojima se sukobljavaju kulturni poslenici, nije omelo ni obeshrabrilo Bulića, pa je on rijetkom upornošću izborio sredstva za podizanje nove zgrade, one u kojoj je Muzej danas.

Poslije mnogih nastojanja uspjelo mu je početkom drugog decenija ovog stoljeća osigurati u Beču kredite za podizanje nove zgrade. Ta je sredstva, međutim, bečka vlada bila uvjetovala zahtjevom da splitska općina besplatno dodijeli teren na kojem bi se gradilo. Opiranja u splitskoj općini bila su duga, ali kada je Bulić postavio mogućnost da se novi Muzej podigne u Solinu, ona su prestala i općina je tada ustupila zemljište. Radovi su započeti 1912. god. a bili su uglavnom dovršeni upravo prije početka rata. Preseljenje u nove prostorije uslijedilo je tek 1920. kada su tu konačno postavljene sve »sekcije« i spomenici skupljeni na jedno mjesto.

Izgleda prilično nevjerojatan uspjeh Bulićeva pothvata oko podizanja nove zgrade u specifičnim prilikama austrougarske Dalmacije tog vremena. Međutim, Bulić je imao veliku pomoć u znanstvenim krugovima Evrope, koji su bili prijateljski naklonjeni ustanovi, intenzivno pratili njezin rad, a svojim ugledom zalagali se za njezinu afirmaciju. Tu treba ubrojiti prva imena tadašnje arheologije poput Th. Mommsena, O. Bendorfa, O. Hirschfelda, A. Conzea, H. Delelaya, G. B. de Rossija, i druge, zatim institucije kao što su Centralna komisija za čuvanje spomenika u Beču i bečki Arheološki institut. Osim ovih, niz uglednih francuskih, talijanskih i belgijskih arheologa i povjesničara pomagao je Buliću održavajući s njime stalne stručne i znanstvene kontakte što je sve povećavalo ugled ustanove.

Muzejski kompleks koji se sastoji od centralne zgrade i velikog natkri-tog trijema — lapidarija projektirali su bečki arhitekti Ohmann i Kirstein, koji su već prije bili izradili nacрте za »Museum Carnuntinum« pokraj Beča. Ta, na svoj način privlačna arhitektura, sa svojevrsnim ugođajem

parka, okruženog trijemom, nije čak ni tada sretno riješila sve muzeološke zahtjeve, a pogotovo ne može zadovoljiti današnja načela izlaganja i prezentiranja spomenika. Zato je još uvijek i poslije nedavnog preuređenja izložbene dvorane u povodu proslave 150. godišnjice osnutka, ujesen 1970. godine, vrlo aktualan i urgentan zahtjev za uređenjem spremišnih prostora, depoa, prostora za biblioteku, te ostalih funkcija u cjelini, pri čemu valja misliti i na vrt iza muzejske zgrade i na cjelokupan ambijent. Realizacija tog zadatka, za koji postoji izrađena programska studija, dug je i skup posao, ali isto tako i imperativ za društvo koje želi voditi i muzeološku i širu kulturnu politiku.

Muzej je, kako je već rečeno, bio utemeljen da se u njemu sakupljaju i čuvaju arheološki spomenici i predmeti iz Solina, koji su počeli pristizati u sve većem broju već u vrijeme Carla Lanze, prvog i počasnog upravitelja Muzeja. I njegov sin Francesco, također po zanimanju liječnik, bio je direktor od 1863. do 1872. god. Imao je potrebnu širinu obrazovanja i iskren interes za ove krajeve s kojima se bio stopio, a posebno za ovdašnje starine. Vodio je iskopavanja u Solinu, napisao niz članaka s područja arheologije, a mnoge je objavio kao samostalna djela ili u tadašnjim uglednim arheološkim časopisima.

U toj ranijoj povijesti Muzeja jedan njegov prethodnik zaslužuje posebnu pažnju: Francesco Carrara, upravitelj od 1842. do 1853. god. Isticao se naučnom spremnošću i sposobnostima agilnog organizatora. On uspijeva postići da Muzej dobija redovitu godišnju dotaciju za istraživanje Salone, ali istodobno izaziva i sitne zavisti svojih neprijatelja u Splitu. Oni su ga, naime, pred bečkom vladom optužili da nije ispunio očekivanja u arheološkim kampanjama za koje je bio dobio sredstva. Carrara je, međutim, bio savjestan istraživač (iskapao je osim ostaloga i zidine Salone i otkrio baptisterij), što mu je u novije vrijeme priznao i odličan poznavalac topografije i spomenika antičke Salone Danac E. Dyggve kada je kontrolirao neke rezultate Carrarinih istraživanja gotovo poslije stotinu godina. Carrara je, za razliku od svojih prethodnika, unio određeni sistem u svoja iskapanja, definirajući u tom radu postepeno pojedine površine. Priznanja koja nije dobio u Splitu, postigao je stjecanjem članstva na uglednim akademijama i naučnim društvima Austrije, Grčke, Italije, Engleske, Rusije i Čehoslovačke.

Od istaknutih znanstvenih radnika Muzejom je upravljao neko vrijeme i Šime Ljubić, historičar velika i široka znanja, koji je zbog nepovoljnih okolnosti (Muzej se tada nalazio u nepodesnim prostorijama kapelica sv. Barbare i sv. Roka na Peristilu) napustio Split i otišao u Beč, pa u Veneciju i konačno u Zagreb, gdje je kao upravitelj Arheološkog muzeja imao više mogućnosti da razvije djelatnost.

Značajan je bio i rad profesora Mihovila Glavinića, koji je zajedno sa svojim suradnikom, sudskim savjetnikom, Josipom Alačevićem pokrenuo 1878. god. izdavanje muzejskog časopisa »Bulletino di archeologia e storia dalmata« (kasnije od 1920. god. »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku«). Preko te publikacije upoznaju se širi naučni krugovi s arheologijom Dalmacije i s njenim povijesnim i umjetničkim spomenicima.

S tim časopisom povezano je i ime don Frane Bulića, bez sumnje najznačajnijeg stručnjaka i znanstvenika u dosadašnjoj povijesti Arheološkog muzeja. Njegovim dolaskom na čelo ove ustanove ona se potpuno afirmira u svijetu, a s njom i spomenici Salone i srednjovjekovnog Solina, u prvom redu oni starokršćanski, koji su danas u znanstvenom svijetu poseban pojam. Tek su u novije vrijeme značenje Manastirina i Marusince, pa Kapljuča u Solinu, kao gotovo jedinstvenih starokršćanskih lokaliteta, nadmašili spomenici istog razdoblja iz Sjeverne Afrike i Sirije. Prvo svjetsko priznanje dobili su ovi solinski kompleksi godine 1894. kada je Bulić uspio da se Prvi međunarodni kongres za starokršćansku arheologiju održi u Solinu i Splitu.

Bulić je sam vrlo mnogo istraživao u Solinu. Kroz četiri decenije djelovanja otkrio je velik dio Manastirina, zatim iskapao na Marusincu, na kompleksu gradskih bazilika, u termama, u amfiteatru i nizu drugih objekata i lokaliteta. Ipak, oštrinom zapažanja i pravilnim ocjenjivanjem situacije vidio je da to nije dovoljno. Zato je uočivši kako kod nas ne postoje povoljni uvjeti za opsežnija istraživanja, pozivao i strane stručnjake na rad u Solinu. Oni su kao predstavnici uglednih znanstvenih institucija imali na raspolaganju i znatnija financijska sredstva. Rezultat takve saradnje na međunarodnom polju jesu i tri sveska fundamentalne edicije »Forschungen in Salona« koja je izdao austrijski Arheološki institut u Beču, te dva sveska »Réchérches à Salone« koja je izdala danska fundacija Rask Oersted iz Kopenhagena.

Osim antičkih spomenika, u prvom redu epigrafike, koju je podigao na visok znanstveni nivo, Buliću pripada čast da je i pionir nacionalne arheologije jer je i na tom području postigao vrlo vrijedne rezultate. Radeći u Solinu obratio je pažnju i na srednjovjekovne spomenike, pa je otkrio niz važnih podataka za hrvatsku povijest. Kao krunu rada na tom području treba navesti iskopavanja na Otoku u Solinu, gdje je otkrio, sastavio i pročitao natpis izuzetne povijesne vrijednosti na sarkofagu kraljice Jelene. Osim toga on je bio i osnivač društva »Bihać« (1894. god.) kojem je zadaća bila proučavanje domaće povijesti i prošlosti.

Zamijenivši Bulića na rukovodećem položaju u Muzeju, Mihovil Abramić je produžio tradiciju znanstvene djelatnosti Muzeja. Kao klasični arheolog, učenik bečke škole i bogatog obrazovanja, Abramić je intenzivirao proučavanje te grane arheološke znanosti. Osim toga u Solinu se nastavljaju arheološka istraživanja koja u njegovo vrijeme, radeći prvenstveno na topografiji i istražujući starokršćanske spomenike, vodi odličan poznavalac naših spomenika i naše prošlosti Danac E. Dyggve.

Poslije Oslobođenja djelatnost Muzeja koncentrirana je na prostor srednje Dalmacije, a arheološka istraživanja izvođena su u Solinu, Visu, Naroni (Vidu kod Metkovića), u Dalmatinskoj zagori, na Braču, Hvaru itd. U skladu s općim napretkom arheološke znanosti u Jugoslaviji, Muzej zapošljava veći broj stručnjaka arheologa, pa su zato i područja djelatnosti i znanstveni interesi znatno prošireni. Izdavačka djelatnost u okviru Muzeja, prvenstveno časopis »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku«, koji je nedavno obilježio 100. godišnjicu izlaženja (doduše s nekoliko prekida) predstavlja vezu sa znanstvenim krugovima u Jugoslaviji i u inozemstvu. Prije svega zato što objavljeni rezultati rada

postaju tako dostupni i stranim stručnjacima, a onda i zbog zamjene časopisa s velikim brojem odgovarajućih institucija što predstavlja veliki dobitak za muzejsku biblioteku. Valja spomenuti da je ta zamjena danas dostigla broj od blizu 250 stručnih, znanstvenih i srodnih ustanova u inozemstvu (u cijelom svijetu), te oko 130 u Jugoslaviji. Zahvaljujući baš muzejskom časopisu ova je biblioteka jedna od najznačajnijih i najboljih stručnih arheoloških biblioteka u Jugoslaviji.

Muzej se, međutim, danas sukobljava s nizom teškoća koje su vrlo ozbiljne i koje se lako mogu odraziti na njegovu budućnost i na cjelokupnu arheološku djelatnost koja se u njemu i u vezi s njim razvija kako u Splitu, tako i na širem području. Prije svega riječ je o nedostatnom prostoru za formiranje suvremenih radionica i depoa, zatim o manjkavim kadrovima, u prvom redu onim tehničkim (preparatori crtači, tehničari), bez kojih je velik dio fonda ugrožen do te mjere da mu prijete potpuno propadanje. Treći je problem financijski koji se očituje u dva smjera: u nedostatku sredstava za arheološka istraživanja i prezentaciju arheološkog fonda te u nedostatku novca za održavanje vrlo stare i oštećene zgrade i cijelog kompleksa. To su bitni, najočitiji problemi kojima je teško u ovom trenutku vidjeti zadovoljavajuće rješenje. Treba ipak vjerovati da će današnje naše društvo, čim to bude objektivno moguće, pokazati odgovarajuću pažnju i pobrinuti se za prosperitet ove institucije koja je kroz svoje dugogodišnje postojanje i život od preko stoljeća i pol mnogo dala ne samo gradu Splitu nego i cjelokupnoj jugoslavenskoj kulturi i znanosti. Obogaćena prostorom i kadrovima te svim potrebnim suvremenim sredstvima za rad, bit će u mogućnosti usmjeriti svoje djelovanje i na područne, lokalne i regionalne zbirke (što doduše i danas povremeno radi ili pokušava raditi), te da svoj bogati spomenički fond predstavi zainteresiranima. To, na žalost, danas može samo putem stalne postave u jedinoj izložbenoj dvorani, budući da ovaj Muzej — što je vjerojatno vrlo rijetko — nema potrebne dvorane za povremene izložbe. Ima, međutim, u prizemlju zgrade, na istoj razini s glavnom izložbenom salom — privatni stan! Neka zato bude dopušteno na kraju parafrazirati stari Horacijev stih (Satire I, 1, 106) na ovdje aktualan način pa reći: *non modus in rebus!* No u uvjerenju da će ta parafraza biti ipak privremena i da će »biti mjere u stvarima« što znači i shvaćanja i odnosa prema prastarj kulturnoj i znanstvenoj ustanovi.